

INOVAČNÁ POLITIKA A KONKURENCIESCHOPNOSŤ SLOVENSKA

INNOVATION POLICY AND COMPETITIVENESS OF SLOVAKIA

Juraj Borovský*

ABSTRACT

Article focused on development of governmental technical policy and his impact on country competitiveness. There observe too that low level of innovation activity is not related only on governmental level, but also related with common culture. Article endeavor define basic roots of this phenomenon.

KEYWORDS

Innovation policy; Competitiveness; Roots of insufficiency of Innovation activity

JEL Classification

031

ÚVOD

Pod pojmom *konkurencieschopnosť* sa vo všeobecnosti rozumie schopnosť firiem, odvetví, regiónov, národov a nadnárodných regiónov uspieť v konkurenčnej súťaži o zákazníka. V prípade krajín a regiónov jednak o investorov, o návštevníkov, zahraničné investície, ale aj o politický vplyv v medzinárodných organizáciách. U firiem, predovšetkým o získanie trhov, kapitálu a partnerov [2, s. 9-11]. Aj keď konkurencieschopnosť nadobúda v uvedených súťažiach rôzny obsah, jednotiacim prvkom je inovatívnosť, schopnosť tvoriť konkurenčnú výhodu ktorá zákazníkovi čo najlepšie spĺňa jeho potreby.

Rozdiely v národných ekonomických štruktúrach, hodnotách, kultúrach, inštitúciách a histórii sa silno podieľajú na úspechu v konkurenčnej súťaži. Obyvateľstvo každej krajiny z hľadiska jeho konkurencieschopnosti naberať na význame, pretože je nositeľom zručností a znalostí, ktoré podporujú konkurenčnú výhodu. Rola domácej krajiny je nezastupiteľná pre hodnotu a tvorbu národnej konkurencieschopnosti. Rovnako ako v podnikovej úrovni aj na úrovni štátu jedinou šancou získať a udržať si výhodu v medzinárodnej konkurencii je prostredníctvom zdokonaľovania a inovácií. Inovácie sú základným nástrojom, pomocou ktorého si krajina udržiava konkurencieschopnosť a zabezpečuje trvalý rast. Inovácia musí byť podporená investíciami do výskumu, fyzického kapitálu a ľudských zdrojov. Rovnako ako v podnikovej sfére, zohrávajú inovácie významnú rolu na úrovni krajiny – predovšetkým inovácie podmienok podnikania (zákony, predpisy, fungovanie inštitúcií, daňová politika a veľa iných faktorov). Nedostatok inovácií v tejto oblasti v rokoch 2005 – 2010, znamenal zníženie konkurencieschopnosti Slovenskej republiky. Svetové ekonomické fórum, ktoré každoročne zostavuje rebríček konkurencieschopnosti krajín ukázal prudký pokles tejto vlastnosti z 36 miesta v roku 2005 na 60 miesto v roku 2010 [12]. Dôvodom nie je iba zhoršenie niektorých kritérií, ale predovšetkým spomalenie inovácií voči konkurenčným krajinám.

* doc. Ing. Juraj Borovský, PhD.; Komenského univerzita, Fakulta managementu, Bratislava

INOVAČNÁ AKTIVITA SR

Pokiaľ firmy hrajú hlavnú rolu v procese tvorby konkurenčnej výhody, správanie firiem sa musí stať integrálne so stratégiou národnej konkurencieschopnosti. V tomto procese nie je možné oddeliť rast konkurencieschopnosti makro prostredia od mikroprostredia, ktoré spolu vytvárajú synergiu, dávajúcu vysokú pridanú hodnotu celému obyvateľstvu. Národná stratégia konkurencieschopnosti by mala byť založená na dynamickom raste prostredníctvom riadenia inovácií, keďže táto stratégia má potenciál posúvať krajinu vpred. Naopak, nákladové vodcovstvo je veľmi krehká, ťažko udržateľná výhoda. Dnešná lacná pracovná sila danej krajiny je ľahko nahradená zajtrajškom v inej krajine. konkurenčná výhoda založená na nákladovom faktore nie je vhodná na dosiahnutie dlhotrvajúceho rastu a rozvoja ekonomiky. V súčasnosti sú najprosperujúcejšie odvetvia, v ktorých konkurencia vychádza z kvality produktov, rapidného rozvoja a výskumu viac než produkty založené na nízkej cene.

Ak podstata stratégie spočíva vo vytvorení zajtrajšej konkurenčnej výhody potom je nutné vytvoriť infraštruktúru podporujúcu podnikové vzdelávanie, tvorbu a rozširovanie znalostí a z nich vyplývajúce inovácie. Podniky musia inovovať aby prežili, úspešný podnikateľ musí vytvárať a riadiť zmeny. To, čo odlišuje úspešných podnikových inovátorov [1] od konkurentov je ich schopnosť vytvárať mechanizmy podporujúce neustále inovácie.

I keď sa Slovensko môže pochváliť vysokým hospodárskym rastom, atraktivitou pre investorov a stále ešte relatívne lacnou pracovnou silou, nemožno konštatovať, že je na správnej ceste stať sa rovnocenným konkurentom svojim európskym súperom. Dnes o konkurencieschopnosti rozhoduje najmä schopnosť maximálne zhodnotiť zdroje, poskytovať pridanú hodnotu a vytvárať riešenia, ktoré vedú k vyššej návratnosti vložených prostriedkov. Za tým všetkým stoja znalosti, ich získavanie, rozširovanie a využívanie. Ľudský potenciál je základným vstupom, ktorý pri správnom manažmente vedie k tvorbe vysokej pridanej hodnoty a konkurenčnej výhody. Poznatky, ktoré sú základom vyspelých ekonomík a ich rastu, majú potenciál poháňať trvalo udržateľný rast a udržať náskok pred ostatnými ekonomikami.

Nanešťastie, toto nie je príklad Slovenska. Pozitívnym faktom ostáva, že SR už deklarovala snahy o budovanie ekonomiky založenej na poznatkoch, formulovala víziu a stratégiu, ktorej obsahom sú priority a programy zamerané na rozvoj inovácií i budovanie hospodárstva založeného na znalostiach. Na druhej strane, o podobné iniciatívy sa vlády snažili už v predchádzajúcich obdobiach, boli zriadené centrá i agentúry na podporu inovatívnosti, no ich efekty sa prejavili len v minimálnej miere. V čom spočíva neúspech podniknutých iniciatív a deklarovaných snáh? Kde hľadať príčiny zlyhania navrhovaných programov? Pre efektívne naštartovanie zmeny a napĺňanie iniciatív je nevyhnutné identifikovať a analyzovať medzery, ktoré si vyžadujú presné zásahy a opatrenia na ich odstránenie.

Korene nedostatočných inovačných aktivít treba hľadať jednak v ťažkom zvládaní transformačného procesu na podnikovej úrovni, ktoré znamenalo výrazné zníženie podnikového potenciálu. Dôvody spočívali v:

- Prehlbujúce sa platobná neschopnosť podnikov a snaha po jej riešení medzi iným obmedzením výdavkov na vedu a výskum [3,s.20-22]
- Nedostatok odborných pracovníkov v oblasti predaja, ktorý podniky riešili presunom odborne zdatných pracovníkov oblasti výskumu a vývoja
- Strata trhov v bývalej RVHP na finálne produkty a ich nahradzovanie kompletnými výrobkami, predovšetkým pre nemecké firmy. Táto produkcia sa opierala o výsledky vývoja v odoberajúcich krajinách. Aj keď by sa mohlo zdať, že od rozpadu RVHP uplynul už dosť dlhý čas, naštartovaná štruktúra priemyslu na kompletné produkty, je dlhodobá.

- Reštriktívna politika štátu ktorá výrazne obmedzila výdavky na vedu a výskum vo všetkých oblastiach - V relatívnom meraní prostredníctvom podielu HDP, tak Slovensko padlo z horných priečok rebríčka na jeho chvost. V roku 1989 totiž slovenské výdavky na výskum a vývoj presahovali výdavky únie takmer dvojnásobne – 3,88% HDP(SR) oproti 1,98% HDP(EÚ). V rokoch 1989 - 1995 však došlo k prudkému poklesu objemu výdavkov. O desaťročie neskôr, v roku 1999, sa SR ocitla v opačnej situácii, keď výdavky EÚ (1,86% HDP) takmer trojnásobne presiahli výdavky SR (0,68%) [6]. Tento trend pokračuje aj po roku 2000. V roku 2009 predstavovali iba 0,48[7]. Po nešťastnom rozhodnutí o presune 180 mil.EUR v roku 2011 z kapitoly vedy a výskumu na výstavbu diaľnic, sa tento podiel znížil pod 0,40%. Susedné krajiny pritom využili rast vlastného HDP na posilnenie investícií do vedy a výskumu, napríklad v ČR medzi rokmi 1996 až 2007 sa podiel výdavkov na vedu a výskum zvýšil z 0,98 % HDP na 1,54 % HDP(!), v ostatných krajinách EÚ je tento podiel ešte oveľa vyšší .
- Pozitívnym signálom je rast presunu výskumu a vývoja značného počtu zahraničných investorov na Slovensko (napr. Johnson Control, Hewlet Packard, Volkswagen a ďalší). Sprievodným problémom, ktorý brzdí tieto aktivity, je nedostatočná podpora tohto procesu zo strany vysokých škôl a SAV (na niektoré problémy, ktoré túto situáciu spôsobujú poukážeme v ďalšom).

Roky 1997 - 2009 sa vyznačujú značnými fluktuáciami najmä v nominálnom vyjadrení. Taktiež dochádzalo k prudkému znižovaniu kapacít pracovníkov výskumu a vývoja. V r. 2003 v Slovenskej republike počet výskumníkov na 1000 pracovných síl dosiahol hodnotu 3,7 výskumníka [8] čo predstavuje približne len 60% európskeho priemeru (5,9). Nepriaznivú situáciu ešte zhoršoval pokles objemu výdavkov na jedného pracovníka o 9,4% v období 1995 – 2003 [10]

Pokles podielu výdavkov na vedu a výskum bol podstatne vyšší u podnikových zdrojov. V roku 2000 sa podnikové zdroje podieľali na celkových výdavkoch 57,4%-mi. Ich podiel klesol v roku 2005 na 39,5 %. Po tomto roku síce postupne vzrastali, ale zďaleka nedosiahli úroveň roku 2000 – v roku 2009 to predstavovalo 45 % [11]. Tieto fakty ukázali, že nielen Vláda nevenuje najdôležitejšiemu generátoru rastu pozornosť, ale je to aj podnikateľská sféra. Tá čerpá u podnikov so zahraničným kapitálom, predovšetkým z výsledkov vedy a techniky materských spoločností. Domáce podniky žijú veľa razy z podstaty a neinovujú dostatočne. Tým je možné vysvetliť aj zaostávanie konkurencieschopnosti Slovenska, ktoré sa premieta vo všetkých medzinárodných hodnoteniach.

Svetové ekonomické fórum každoročne spracováva a vydáva rozsiahlu správu o konkurencieschopnosti jednotlivých krajín. Postavenie a hodnotenie situácie Slovenska nie je v jednotlivých oblastiach nijak priaznivé. Súhrnne sa zaznamenal prudký pád v celkovom ratingu v hodnotiacej správe za rok 2010-2011 z 47 miesta na 60 miesto rebríčku. Najviac sa na tomto nepriaznivom umiestnení podieľalo hodnotenie vládnych a verejných inštitúcií a čo je pre budúci vývoj krajiny najhoršie, hodnotenie podpory a stavu inovačného prostredia. Najkritickejšie je hodnotená angažovanosť vlády na výskume pokrokových technológií, kde zo 139 hodnotených krajín bolo Slovensko umiestnené na 127 mieste , s rovnakou úrovňou hodnotenia ako také krajiny akými sú Swazijsko, alebo Burundi. Nepriaznivo bola hodnotená aj spolupráca univerzít s podnikateľskou sférou, kde Slovensko sa umiestnilo na 87 mieste s rovnakou úrovňou hodnotenia ako Mongolsko alebo Burkina Fasso. V porovnaní so SR bola hodnotená ČR, na 29 mieste. Ako potvrdenie vyššie uvedených skutočností o nízkom podiele podnikových výdavkov na VaV je 68 miesto (ČR na 25.).

PRÍČINY NEDOSTATOČNEJ AKTIVITY

Spoločnú príčinu nedostatočnej inovačnej aktivity Slovenska treba hľadať v spoločenskej kultúre, ktorá bola rozvíjaná desaťročia a ani prechod na trhovú ekonomiku ju podstatne nezmenil, navyše je upevňovaná aj vzdelávacím systémom. Za relevantné k inováciám (a v širšom aj ku zmenám) považujeme predovšetkým :

- Nedostatok schopnosti kauzálneho a systémového myslenia – prejavuje sa už v systéme vzdelávania, od základných škôl až po vysokoškolské vzdelávanie. Tento nedostatok sa prejavuje na všetkých úrovniach rozhodovania, až po úroveň vládnych a parlamentných. Charakteristickým je v tomto postoji riešenie následkov a nie príčin. Predovšetkým v školskom systéme, dôvodom je nepodporovanie kreatívneho, kritického myslenia, ale iba podpora hromadenia znalostí bez ich systémového utriedenia.
- Prežívanie alibistického prístupu vlastný funkčnému systému riadenia. Tento prístup bol desaťročia upevňovaný v súvislosti s prísne hierarchickým systémom riadenia, ktorý presúval kompetencie a zodpovednosť do centra. Priamy dôsledkom je „prekvitajúca“ byrokracia aj v oblasti vedy a výskumu.
- Malá ochota podstupovať riziko. Táto vlastnosť sa prejavuje v nízkej ochote Slovákov podnikat'. Štatistický prieskum ktorý uskutočnil Eurostat, ukázal, že z EU práve na Slovensku je najmenší podiel obyvateľov, ktorý je ochotný podnikat' – 26%, kým priemer v EÚ je 45% [9].

Uvedené tri charakteristické znaky spoločenskej kultúry sa premietajú do jednotlivých nami identifikovaných príčin nedostatočnej inovačnej klímy na Slovensku. Týka sa to rovnako štátnej politiky, ako aj podnikovej.

Súhrnne sa tieto vplyvy premietajú do :

- Nedostatočnej vednej politiky Slovenska a hlavne jej nedôslednosti
- Neadekvátna technická vybavenosť výskumných pracovísk
- Neefektívny model financovania výskumu a vývoja v SR
- Nedostatočná previazanosť riešených úloh a projektov výskumu a vývoja financovaných zo štátneho rozpočtu s potrebami spoločnosti a hospodárstva
- Neadekvátne kompetenčné a systémové riadenie na úrovni štátnych orgánov
- Absencia objektívneho systému hodnotenia a mapovania výskumného potenciálu
- Nedostatočná otvorenosť a absencia podnikateľského ducha
- Slabé prepojenie medzi univerzitami a praxou [5]
- Chýbajúci marketing a pasívny prístup slovenských univerzít
- Bariéry prostredia
- Nedostatočná podpora rozvoja podnikateľského prostredia a nesúlad inovačnej politiky a celkovej stratégie
- Rezortizmus
- Dominantná orientácia na technologicky nenáročné odvetvia s nízkymi požiadavkami na kvalifikovanú pracovnú silu
- Slabá propagácia poznatkov ako zdroja ekonomického rastu
- Kapitálová poddimenzovanosť podnikovej sféry
- Absencia vedecko – technickej spolupráce medzi podnikmi navzájom
- Prílišná uzavretosť a neochota zdieľať informácie a námety
- Slabá interakcia a nerozvinutá spolupráca medzi podnikmi
- Pasivita a absencia dlhodobej stratégie u malých a stredných podnikov
- Absencia inovačných stratégií na úrovni podnikov [4]
- Nedostatočná manažment inovácií [4]

ZÁVER

Zabezpečenie dlhodobého rastu konkurencieschopnosti Slovenska sa neobíde bez kauzálnej analýzy súčasného stavu a bez ochoty využiť tieto poznatky k opatreniam na vládnej ale aj podnikovej úrovni. A to bez ohľadu na aktuálne problémy ekonomiky.

LITERATÚRA

- [1] BOLEKOVÁ, M. 2008. *Výzvy a problémy inovačnej politiky Slovenska*, [diplomová práca], Bratislava; Fakulta managementu UK. (práca ocenená rektorom UK), 91 strán
- [2] BOROVSKÝ, J. 2005. *Manažment zmien – cesta k rastu konkurencieschopnosti*, Bratislava, Eurounion, 142 strán, ISBN 80-88984-66-1
- [3] BOROVSKÝ, J. 2000. *Platobná neschopnosť – príčiny, súvislosti, riešenia*; Bratislava, IPR 142 strán, ISBN 80-968546-6-6
- [4] BOROVSKÝ, J. – GÁL, P. 2005. *Inovácie a transfer technológií*; Bratislava, Eurounion, 78 strán, ISBN 80-88984-86-6
- [5] BOROVSKÝ, J., 2009: *Most medzi vedou a praxou*, [on line] <http://www.comedit.eu/data/clanky/most.doc> (12.3.2011)
- [6] KLAS, A. a kol. 2005. *Technologický a inovačný rozvoj v Slovenskej republike*. Bratislava: Ústav svetovej a slovenskej ekonomiky SAV, 390 s. ISBN 80-7144-147-3
- [7] SPIŠIAKOVÁ, E. SUHANYIL, L.: *Podpora výskumu a vývoja v krajinách V4*, in : *Transfer inovácií 13/2009* [on line], TU Košice,
- [8] Ministerstvo Školstva SR: *Operačný plán Výskum a Vývoj*. Bratislava: NSRR 2007 - 2013, 5.3. 2007 Dostupné z <<http://www.sav.sk/uploads/eufunds/OP%20Vyskum%20a%20vyvoj%2009-03-2007.doc> >
- [9] http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/eurobarometer/fl283_en.pdf (10.3.2011)
- [10] Ministerstvo Školstva SR: *Informácia o stave plnenia štátnych programov výskumu a vývoja v roku 2003*. Bratislava, Jún 2004 Dostupné z <<http://www.veda-technika.sk/fulltext/ispvav03.doc> >
- [11] <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=17334> (6.3.2011)
- [12] WEF – *World competitiveness report 2010* http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf (24.2.2011)